

Sociogènesi de la psicologia científica

Teresa Cabruja Ubach (coordinadora)

XP02/10035/00079

Teresa Cabruja Ubach

Doctora en Psicologia i professora titular de Psicologia social a la Universitat de Girona a les llicenciatures de Psicologia i de Psicopedagogia. La seva recerca se centra en la construcció social de la intersubjectivitat i les relacions de poder en diferents contextos (institucional, en la parla quotidiana i en les produccions culturals); especialment en les pràctiques discursives sobre la "diferència sexual", la "cultura" i la del "normal/ patològic", des d'una perspectiva desconstruccionista. Entre les seves publicacions destaquen: "Posmodernismo y subjetividad: construcciones discursivas y relaciones de poder". A: L.A. Gordo I (dir.) (1996). *Psicología, discurso y poder: metodologías cualitativas, perspectivas críticas* (pp. 373-389). Madrid: Visor; "Cultura, género y educación: la construcción de la alteridad". A: X. Besalú, G. Campani i J.M. Plaudarias (comp.) (1998). *La educación intercultural en Europa. Un enfoque curricular* (pp. 51-66). Barcelona: Ediciones Pomares-Corredor; "Psicología social crítica y posmodernidad" *Anthropos* (1998, núm. 177, pp. 49-59).

Pilar Albertín Carbó

Nascuda a Barcelona el 1962. Doctora en Psicologia i professora associada de *Psicologia social* a la Universitat de Girona. La seves línies d'investigació es basen en metodologies qualitatives i epistemologies del coneixement científic, així com en temàtiques relacionades amb la salut i els processos grupals.

Ana Isabel Garay Uriarte

Nascuda a Vitòria el 1967. És doctora en Psicologia Social i professora associada de *Psicologia social* a la Universitat Autònoma de Barcelona. Les seves línies d'investigació preferent són el poder i la subjectivitat en contextos contemporanis, i també la reflexió sobre els desenvolupaments crítics en psicologia social.

Angel Juan Gordo Lopez

Professor titular de *Sociologia IV* a la Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia de la Universitat Complutense de Madrid i investigador associat de la Unitat del Discurs de la Universitat Metropolitana de Manchester. Últimes publicacions i línies d'investigació: editor de *Cyberpsychology*, amb I. Parker (MacMillan, 1999); *Psicologías, discursos y poder (PDP)*, amb J. Linaza (Visor, 1996), i coautor amb R. Cleminson de *Technological Cultures, Sexual Cultures: A History of Techno-sexual Relations* (Free Association Books, 2003, en premsa).

Primera edició: febrer 2003
 © Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya
 Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
 Disseny: Manel Andreu
 Material realitzat per Eurecamedia, SL
 ISBN: 84-8429-432-8
 Dipòsit legal: B-1.131-2003

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i de la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric, com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia, o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

Introducció

El primer que podeu pensar és per què una *Sociogènesi de la psicologia científica*? I, encara més, què vol dir una sociogènesi de la psicologia científica? Segur que, amb el que ja heu fet d'estudis de la psicologia de primer cicle, us heu anat formant diferents idees sobre el que tracta la psicologia i amb quina diversitat de maneres. Aquesta complexa gamma s'ha originat, segurament, tant en les exposicions de les diferents teories que conformen el saber psicològic, com per a cadascuna de les especialitats que us heu anat trobant. No són solament els camps d'aplicació i estudi com ara la psicologia de les diferències individuals, la de la personalitat, la del desenvolupament, la de la memòria, la dels comportaments col·lectius, la de la cognició i l'emoció, la de la neurociència, etc., sinó també o, fins i tot, especialment, les diferents maneres d'abordar-ho, però..., tan diferents?

Nosaltres partim des d'aquest interrogant. És cert que ens trobem amb un conjunt prou ampli de versions de la psicologia, però també podem dir que aquestes versions de la psicologia es poden resumir, almenys les més esteses, en un fonament comú. Alhora, ja heu pogut veure que aquestes versions de la psicologia tampoc no gaudeixen del mateix tractament ni el mateix pes en les seves diferents incorporacions acadèmiques i professionals. Des d'aquest punt de vista, potser resulta més fàcil entendre que des de la concepció de la psicologia com una ciència positivista fins a la concepció de la psicologia com una ciència interpretacionista, hi ha un camí força llarg. I aquest camí serveix una mica per a respondre el perquè d'una sociogènesi de la psicologia. I també per a entendre com la psicologia positivista és la que majoritàriament ha conformat la història i la institucionalització (els departaments d'universitat, els centres i temes de recerques finançats, la majoria de publicacions, els criteris d'avaluació i acceptació del coneixement produït, la divulgació, etc.) de la gran diversitat de psicologies. És des d'aquest punt de vista que una aproximació a una **gènesi social de la psicologia científica** vol procurar alguns elements de comprensió de les dinàmiques històriques i socials que tant a l'exterior com a l'interior de la mateixa psicologia n'han fet possible el desenvolupament tal "com la coneixem". I, des d'aquí, poder pensar en com podria ser en el futur.

Fins aquí el perquè, però el com és una mica més difícil de respondre. Val a dir que coneixem ben poques sociogènesis de la psicologia científica i que, per tant, aquí hi ha una clara intenció de voler fer amb la psicologia tal com s'ha fet amb altres disciplines, de donar-li un enfocament sociohistòric crític. La psicologia ha aconseguit aportar noves formes d'entendre l'ésser humà i les seves maneres de relacionar-se i organitzar-se i, el mateix procés que ens ha conduït fins aquí, avui dia, amb aquesta extensa producció és el que ens permet de rescatar o procurar un estudi de caràcter més social a la seva gènesi.

És a dir, un exercici de recerca d'altres elements que han participat en la configuració del que actualment és. Conèixer-ne el passat és entendre també com s'ha construït, què permet i què no, què ha estat encoratjat i què ha estat marginat, per què ha servit, com ha succeït i què vol dir en termes morals, ètics i polítics actualment.

Per a organitzar una assignatura així, comptem amb la vostra participació i compromís per a obrir unes quantes portes a aquest experiment. Es tractaria d'oferir unes pistes per a aquest viatge cap a altres maneres d'entendre què passa en la nostra societat amb qualsevol especialitat de coneixement.

Més enllà del que sovint tots plegats ens podem imaginar, tan avesats com estem al fet que se'ns presentin els recorreguts històrics de disciplines, nacions, famílies o vides de persones com si tinguessin una mena de "fil" conductor que les ha portat d'un lloc a un altre, amb una fase o etapa l'una al davant de l'altra, d'una manera que es presenta com a comprensible en termes de raons, causes o conseqüències i amb resultats més o menys previsibles, ja podem començar a adonar-nos que ni per a les nostres vides ni per a les vides de les històries disciplinàries les coses van en aquest sentit.

Tanmateix, pretendre fer-ho d'una altra manera és ben difícil. Us trobareu amb propostes que parteixen, en bona part, de les aportacions del filòsof francès Michel Foucault, i també d'altres pensadors i pensadores que, des de la història, l'antropologia, la sociologia, la crítica literària i la psicologia, han fet l'esforç d'enfocar d'una manera diferent el que se'ns anava explicant. Per tant, la interdisciplinarietat és una característica de tots els mòduls de l'assignatura.

Hi ha fortes relacions entre la constitució i la concepció de diferents formes de subjecte i les diferents maneres d'estudiar-lo o actuar-hi per a organitzar i regular la vida social. Aquestes relacions (l'anomenada sovint *constitució històrica de la subjectivitat*) són a la base i fan possible tota la xarxa de pensament social i pensament científic establert al seu voltant. En concret, això implica generar pràctiques de coneixement organitzades al voltant de fragments concrets de l'anàlisi dels éssers humans o en fragments concrets dels fenòmens i coses que els passen. Aquestes pràctiques de saber porten en si mateixes relacions de poder. Per a conèixer aquestes relacions de poder, en part, una manera està a entendre totes les relacions entre les persones i les maneres com s'expliquen i les actuacions que permeten o prohibeixen, d'una manera positiva i productiva. És a dir, com una cosa nova que apareix, que es crea per a donar nom, per a entendre i analitzar com es donen. L'altre aspecte central és per què unes es consideren més vàlides que d'altres. Surten explícitament o implícitament com que són les correctes o les certes. Però, per a qui? Des de quin punt de vista? Per a què? I de quina manera? Són qüestions que sigui el que sigui el que volem conèixer, analitzar o fer no podem deixar de plantejar.

S'ha optat per presentar en el mòdul **“Introducció al desenvolupament socio-històric del coneixement psicològic científic. Societat, història, psicologia i subjectivitat”**, la relació entre la racionalitat moderna a Europa amb els canvis sociopolítics del final del segle XVIII en l'origen i desenvolupament de la psicologia científica tal com la coneixem avui dia i el procés d'institucionalització de la psicologia, i el rol que desenvolupa en una organització i sistema social concret fa referència tant al tipus de subjecte amb el qual es fonamenta com amb la subjectivitat que caracteritza la mateixa concepció de la ciència positivista. Per aquesta raó, les aportacions del feminisme, de la sociologia del coneixement científic i de les perspectives d'altres grups culturals en constitueixen la font. Així mateix, us trobareu, per raons pedagògiques, amb una divisió dels continguts en dues parts. S'ha dedicat una gran atenció a procurar un treball amb la lectura detallada i directa d'algunes de les aportacions bàsiques per a comprendre les característiques d'aquest desenvolupament i el seu lligam amb els valors, l'ètica i el simbolisme cultural de cada context sociohistòric.

En el mòdul **“Estructures del desenvolupament de la psicologia científica moderna i els canvis posteriors: la qüestió del mètode i el nou model de subjecte investigador/professional”**, l'èmfasi es dirigeix cap a com s'ha construït la imatge del “científic” i la seva relació amb la metodologia i la ciència. L'objectiu és mostrar com aquesta imatge, juntament amb el mateix mètode i les formes d'accedir i produir el coneixement científic, no es poden separar de les persones que hi participen, les seves subjectivitats i els seus rols. Així, es repassa com s'han construït aquests elements bàsics en la investigació psicològica per a passar, finalment, a la proposta d'integrar la capacitat reflexiva que tenim les persones a fi d'exercir una pràctica reflexiva.

En el mòdul **“Psicologia, racionalitat moderna i pràctiques de producció de la diferència raó-desraó i normal-patològic. Propostes de desconstrucció i problematització”**, es proposa una introducció a la problematització del binomi raó-desraó i normal-patològic, com a eixos a partir dels quals s'organitzen les pràctiques d'intervenció sobre tot allò que se n'aparta, des del naixement de les institucions de tancament fins a l'aplicació d'altres tècniques psicològiques o mèdiques. D'altra banda, es fa èmfasi en el lligam entre els processos de normalització i el caràcter ideològic dels fonaments sobre els quals es constitueixen aquestes pràctiques de coneixement i es problematitza des d'aportacions desconstruccionistes, feministes i postmodernes la “follia” com a “malaltia mental”, i també altres construccions de “normalitats” per a encaminar-se cap a una pràctica compromesa amb les desigualtats socials i la transformació social.

En el mòdul **“Sociogènesi de la ciberpsicologia”**, es desenvolupa un aspecte concret de la psicologia actual, la que entra en relació amb les noves tecnologies de la comunicació i la cibercultura, amb les seves característiques de desenvolupament i els actuals reptes, amb els quals es confronta la psicologia des de l'imaginari social que l'envolta dins els nous moviments tecnoculturals. Aquí

novament es confronta la cruïlla entre el tipus de subjecte i de pràctica psicològica possible d'acord amb les possibilitats que ofereix l'entorn actual no exempt, gens ni mica, de les mateixes reflexions plantejades en els mòduls anteriors: la relació amb el govern dels homes, la construcció del cos i la confrontació amb determinismes i biaixos de diferent ordre, fruit de l'herència sociohistòrica de l'escissió ment-cos i humà-màquina. Finalment, s'apunten les possibilitats per a una ciberpsicologia.

Objectius

Els objectius que l'estudiant ha de ser capaç d'assolir són els següents:

1. Conèixer i entendre les conseqüències de les condicions sociohistòriques de la gènesi de la psicologia i del seu progressiu procés d'institucionalització.
2. Identificar el tipus de subjecte sobre el qual es basa la psicologia positivista i els seus efectes tant pel que fa al coneixement científic de les persones i les relacions socials com de la mateixa pràctica d'investigació.
3. Problematitzar bona part de les dicotomies sobre les quals es fonamenta el coneixement psicològic positivista: cos-ment, femení-masculí, natural-cultural, biològic-social, psicològic-social, humà/no-humà, etc. que marquen les diferències entre el que és normal i el que no és normal.
4. Entendre la relació entre la constitució dels barems de normalitat que es constitueixen com a barems de normativitat d'acord amb les circumstàncies sociopolítiques i els valors, ideologies i construccions socioculturals que determinen què i com ha de ser la ciència.
5. Problematitzar sobre les pràctiques de coneixement psicològic d'acord amb les tècniques i el substrat socioconstruït que determina, fora de la veritat i de l'exactitud, què i com s'intervé sobre tot allò que se separa del que és normal-normatiu.
6. Conèixer el vessant productiu del coneixement psicològic a l'hora de fer visibles aspectes de l'experiència i l'acció humanes i de conèixer-ne la participació en l'organització de les societats humanes.
7. Connectar aquestes reflexions amb un pensament i una pràctica més crítica, creativa i compromesa en l'àmbit ètic i social adequada a l'època actual.
8. Motivar i oferir eines per a poder analitzar críticament els aspectes anteriors, tant de tipus epistemològic com aquelles que proposen una pràctica des-constructora, autoreflexiva i/o una ciberpsicologia.

Continguts

Mòdul didàctic 1

Introducció al desenvolupament sociohistòric del coneixement psicològic científic. Societat, història, psicologia i subjectivitat

Teresa Cabruja Ubach i Ana Isabel Garay Uriarte

1. El procés d'institucionalització i disciplinarització de la psicologia
2. La crisi de la psicologia científica moderna: característiques i noves propostes
3. Psicologia, subjectivitat i actualitat: models de subjecte en el context sociohistòric actual

Mòdul didàctic 2

Estructures i desenvolupament de la psicologia científica moderna i els canvis posteriors: la qüestió del mètode i el nou model de subjecte investigador professional

Pilar Albertín Carbó

1. Metodologia i coneixement psicològic: els principals desenvolupaments i la polèmica quantitativ/qualitatiu
2. Coneixement psicològic i pràctica autoreflexiva
3. El subjecte d'estudi de la psicologia com a subjecte actiu i autoreflexiu
4. Aplicacions i implicacions per a la intervenció psicològica i social

Mòdul didàctic 3

Psicologia, racionalitat moderna i pràctiques de producció de la diferència raó-desraó i normal-patològic. Propostes de desconstrucció i problematització

Teresa Cabruja Ubach

1. El pensament modern racionalista en la construcció del subjecte d'estudi de la psicologia: vessant productiu i vessant regulatiu
2. Psicologia i constitució de la diferència entre allò que és normal i allò que és patològic: normativitat i diferència
3. La racionalitat clínica i el poder disciplinari: condicions sociohistòriques de l'escissió raó-desraó com a base de la ciència psiquiàtrica i de la psicologia
4. La problematització de la malaltia mental i de les pràctiques de tancament

Mòdul didàctic 4

Noves tecnologies de la informació i coneixement psicològic: sociogènesi de la ciberpsicologia

Angel Juan Gordo Lopez

1. Canvis tecnològics i contextos socioeconòmics

2. Ciberpsicologia i cultura màquina: metàfores i analogies
per al coneixement psicològic de l'humà
3. Tecnologia, cibernètica i govern social: el complex psicotecnològic
4. Ciències ciborg i la tercera cultura

Bibliografia

Crespo, E. i Soldevila, C. (ed.) (2001). *La constitución social de la subjetividad*. Madrid: Catarata.

Foucault, M. (1989). *Vigilar y castigar: nacimiento de la prisión*. Madrid: Siglo XXI, 1998.

Foucault, M. (1976). *Historia de la locura en la época clásica*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 2000.

Foucault, M. (1987). *Historia de la sexualidad* (vol. 1 i 2). Madrid: Siglo XXI, 1998.

Ibáñez, T. (1994). *Psicología Social Construccionalista*. Guadalajara: Universidad de Guadalajara, 2001.

Gergen, K. (1996). *Realidades y relaciones: aproximaciones a la construcción social*. Barcelona: Paidós.

Gordo, A. J. i Linaza, J. L. (1996). *Psicología, discursos y poder*. Madrid: Visor, 1996.

Gordo, L. i Parker, I. (1999). *Cyberpsychology*. Basingstoke: McMillan.

Henriques, J. et al. (1984). *Changing the subject: Psychology, Social Regulation and Subjectivity*. Londres: Methuen.

Potter, J. (1998). *La representación de la realidad. Discurso, retórica y construcción social*. Barcelona: Paidós.

Rose, N. (1996). *Inventing Our Selves: Psychology, Power and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sau, V. (1998). *Diccionario Ideológico Feminista*. Barcelona: Icaria, 2000.